

Toponymische Verschijnselen geografisch bewerkt

Door Dr. JAN LINDEMANS

Zelee

De plaatsnamen op *-zelee*, waarvan het verspreidingsgebied hoofdzakelijk in het Vlaamse land ligt, hebben al menigmaal de belangstelling opgewekt van al wie zich met onze oudste taaltoestanden of met de Germaanse kolonisatieproblemen alhier hebben bezig gehouden. J. MANSION heeft er een bijzondere studie aan gewijd (1); G. KURTH (2) vestigde er voor 't eerst de aandacht op en G. DES MAREZ (3) bouwde er grotendeels zijn theorie op, over de geleidelijke ontwikkeling van de Frankische kolonisatie. Het materiaal, door deze geleerden gebruikt, is echter voor aanvullingen vatbaar; een nieuw onderzoek van de bepalende bestanddelen van de *-zeleenamen* en van hun verspreiding, kan tot andere conclusies leiden dan deze die tot nog toe voorgesteld werden. .

Een betrouwbare lijst van *-zeleenamen* samen te stellen, zo volledig mogelijk in den huidige stand van het topo-

(1) J. MANSION, *Drie lessen over de geschiedenis van het Nederlandsch naar de plaatsnamen. II. Het Frankisch element*, in *Hand. K. C. Top. Dial.*, VI (1932), 28-34.

(2) G. KURTH, *La frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France* (1895-98), I, 282-287.

(3) G. DES MAREZ, *Le problème de la Colonisation franque* (1926), 18-40.

nymisch onderzoek, is voorwaar geen gemakkelijke taak! De lijst die wij hier voorleggen kan dan ook niet voor definitief gehouden worden. Enige van die namen werden ons alleen overgeleverd in zeer oude oorkonden en schijnen al vroeg in onbruik geraakt te zijn, zodat men ze niet eens met juistheid kan localiseren. Andere weer kennen we alleen uit zeer late bronnen (kadastrer) en de oude grafieën ontbreken die een bevredigende etymologie zouden toelaten.

De namen op *-seli* verschijnen thans met de achtervoegsels *-sele*, *-zele*, *-seel*, *-zeel*, *-sel*, *-zel*. Maar andere suffixen konden ook tot *-sel-* of *-zelenamen* leiden. Er dient dus vooraf een schifting te gebeuren, die niet steeds gemakkelijk is.

Onechte *-zelenamen*

1. *L o n a m e n*. — Het is bekend dat *lo*, in onbeklemtoonde positie, al vroeg (echter niet algemeen), tot *-le* verzwakte, b. v. 1066 *Housle*, Hoesel(t), 1108 *Boele*, Boekel, 1180-93 *Beverle*, Beverlo. Wanneer nu een *s* voor de *l* kwam te staan, werd *-sle* vanzelf *-sel*. Die *s* kan voortkomen van den genitiefvorm van een mansnaam, of wel van den stam zelf van het bepalend gedeelte.

Tot de eerste soort behoren (1) :

Dorsel (te Nijlen K 296) : 1186 *Donreslo*, Pottmeyer, Bijdr. Gesch. Brab., VII 168. *Donre* (donder) zal hier wel de Germaanse godennaam Donar zijn.

Ramsel K 349 : 1276 *Ramslo*, Ma. VB 71.

Ronsele I 191 : 1105 *Rondeslo*, Ib. 137.

Wellicht ook : Eersel K 220 : 712 *Eresloch*, Foerst. 825 ; 1340 *Eersel*, 1372 *Yerssele*, NGN IX 103.

Woensel L 226 : 1321 *Woenssel*, Ib. 113. Te vergelijken met Dorsel ; het eerste lid zijnde dan Woen, Wodan.

(1) Voor de gebruikte verkortingen, zie blz. 100.

Tot de tweede soort kunnen gerekend worden :

Hulsel K 216a : 710 *Hulistaum*, Foerst. I 1492.

Hulsel (gehuchten onder Balen K 277, Poppel K 196, Retie K 241).

Reuzel K 216 : ca 1140 *Roselo*, Foerst. II 611 ; 1178 *Rosule*, Coe. 528.

Vorsel (Rijkevorsel K 210) : 1194 *Forsela*, Ma. VB 168.

Wezel ('s Gravenwezel K 229, Wuustwezel K 204) : 1246 *Wesele*.

Wezel (te Mol K 276) : 1460 *Weezeloe*, 1571 *Weselo* Pott. Bijdr. VII 22.

Minder duidelijk zijn, alhoewel waarschijnlijk -lonamen :

Dessel K 275 : 1382 *Desschel*, Ma. VB 32.

Duizel K 219 : 1440 *Dusel*, NGN IX 103.

Eksel L 353 : 1153 kopie einde 13e e. *Hecssele*, Gys., Coe. 404 ; 1155 id. *Escele*, Gys., Coe. 420 ; or. 1172 *Hexsele* Gys., 1178 kop. einde 13e e. *Excele* Gys., Coe. 528 ; 1218 *Heccele*, 1253 *Hechsele*, *Hecgsele*, 1254 *Hèchsela*, 1271 *Hechxele*, 1279 *Eghecele*, 1280 *Echsele*, enz., Coe. — Het eerste lid kan *ask*, „eschboom” zijn, met palatalisatie en metathese, **askilo* < *eskele* < *eksele* ; — of een hypothetisch **egse*, **ekse* (Ohd. *agiza*, *agaza*), „ekster”.

Essel (voormalige heide te Dworp O 289) : 1321 *Essele* L. ; wellicht een homoniem van Eksel. De assimilatie *ks* < *ss* is, in Brabant, reeds mogelijk in het begin van de 12^e eeuw ; vgl. Bruksel < Brussel (van Loey, Z. W. Brab., 114).

Eversel (te Heusden K 360), waarvan ons geen oudere grafieën bekend zijn, kan evengoed een Everdslo als een Everdssele zijn.

In : 1145 *Gronsele*, 1188 *Gronsel*, Foerst. I 1116, thans Gronsveld Q 193, schuilt wellicht een pers. naam *Grun*, Foerst. Pers. n. 675.

Hunsel L 320 : 1178 *Hunsela*, Foerst. I 1498.

Hunsele (te Aarsele O 1) : Fl. VI 782.

Hunsel (gehucht tussen O. L. V.-Lembeek O 237 en S. Kwintens-Lennik O 238) : 1138 *Hundeslo*, Foerst. I 1505 ; 1404 *opt Hoensel* L. — Deze drie namen zijn natuurlijk homoniemen. Vergelijkend met de talrijke Hunsem's of Hoensem's (o. a. te Vorst K 352, S. Martens-Bodegem O 171, Loksbergen P 47, Willebringen P 143), lijkt het wat veel om in het eerste lid een mansnaam *Hund* te zien, die wel voorkomt (Foerst. Pers. n. 928), maar anders zeer zeldzaam is. Men zal dus beter naar een andere betekenis uitzien voor de bepaling *hundes*.

Molenbeersel L 319 : 1571 *Byersel*, kan een homoniem zijn van de andere Beersel's, die echte *-zelenamen* zijn, al schijnt de uitspraak in een andere richting te wijzen. Indien het een *-lonaam* is, zal het bepalend woord wel in verband staan met het aldaar of in de buurt voorkomende Beerse, een beeknaam.

Moorsel (gehucht te Tervuren P 127) : 1300-1600 steeds *Morsloe* L. — Deze en de volgende namen zijn te vergelijken met Moorsel, Moorsele, Mortsel en Moortzele, die algemeen voor echte *-zelenamen* gehouden worden en die we beneden bespreken.

Moorsel (landerij te Brussegem-Oppem) : 1417 *Moorsele* ; 1532 naar een oudere bron wellicht *tvelt geheten de Morseloe*, L.

z. d. *Hof te Morsele, Mortsele, Moirsele, Moorsel*, Waut. Env. Brux. I 175 (te Gaasbeek O 246).

1609 *Hof te Moorsselle* L. (te Tollembeek O 274) : lijkt hetzelfde te zijn als *Hof te Melloe*, passim aldaar.

1418-1542 't *Moerselken* (te Lierop L 243), van Dyck.

Oetsel (plaats te Ursel I 186) : 1434 *Oetsele*, Fl. XI 718. Wel een *oedsele* ; vgl. Oedsebroek en andere dergelijke formaties (Top. Beersel, 172).

Sijsele H 41 : 1116 *Sisela, Sesela*, 1122 *Sisele*, 1161 *Sisela*, Gys. ; Fl. XV 655 geeft nog : 1224, 1247 *Siesele*, 1234 *Zietcele*, 1243, 1246 *Ziesele*, 1246 *Ziecele, Ziessele*, enz. (De grafie 961 *Siedsela*, vermeld door de Flou, staat in een vervalste kopie van een origineel van 1089, waar men *Ridsela* leest, dat is Riesele te Dudzele. Gys.). — Etymologisch lijkt ons deze naam niet te scheiden van Sijslo (bos en gehucht te Ruddervoorde H 72, bij de grens met Ruiselede en Waardamme, dus zo heel ver niet van Sijsele) : 1388 *Siselo*, 1473 *Zizeloo, Ziezello, Zieseloo*, 1468 *Zizelee*, enz., Fl. XV 653. — Het bepalend lid, *zise*, is, zoals bij vele andere *-lonamen*, duister. Foerst. II 742 verwijst naar een Westfaals *sise*, „zacht”, verwant misschien met Os. *sisu*, „plechtig klagen”, en voorhanden in Ohd. *sisesang*, „dodenzang”. Maar het verband met *lo*?

Ubbersel (plaats te Heusden K 360) : geen oudere ons bekende vermelding dan in het modern kadaster. Te vergelijken met het boven vermelde Eversel, ook te Heusden.

1280 *Viverselle*, 1337 *Viversella*, Coe. (plaats te Zolder K 361, palend aan Heusden). — Een samenstelling *vijver*, uit Lat. *vivarium*, met *sele* lijkt ons niet mogelijk. Te onderzoeken zou zijn of Ubbersel en Viverselle niet dezelfde plaats bedoelen en welke dan de oorspronkelijke vorm kan geweest zijn.

2. N a m e n o p *-hole*. — Hier ook kon, wanneer een *s* voorafging, het onbeklemtoonde *hol* tot *sel* worden :

Dutsel (gehucht te Holsbeek P 30) : 1289 *Dutshole*, 1316 *Dutshoele*, de Ridder.

Vossel (plaatsen te Binkom, Herselt, Poederlee, enz.) : *Voshole*.

3. Een grote moeilijkheid zijn de suffixverwisselingen die hier gemakkelijk tot stand komen, soms om een differentiëring te bekomen, zoals in het geval Sijsele, Sijselo.

Nog een voorbeeld hiervan is *Meersel*, andere vorm van Meerle K 191, thans meer bepaald gebruikt voor een gehucht aldaar. Hier werd *-sel* eenvoudig in de plaats van *-le* (uit *-lo*) gesteld. Zo ook 1436 *Vlimmersele*, voor *Vlimmerle*, thans Vlimmeren K 232 (Pottm. Bijdr. VII 175).

Vijverzeel (gehucht te St.-Kwintens-Lennik O 238) : 1231 *Wivercen*, 1356 *Viverchines*, enz. L. ; de vorm op *-zeel* verschijnt maar eerst in de 18e eeuw. — Vgl. het hierboven vermelde *Viversele*, te Zolder.

Vergissingen zijn : 1613 *Lenseele* (plaats te Ruddervoorde H 72) : één vermelding bij Fl. IX 584 ; fout voor *Lenscote*, Ib. 583.

ca. 1400 *Stridensele* (plaats te Erps P 73), éénmaal aldus geschreven, heet verder steeds *Strijbroeck*, Maes.

703 *Vulferisele pagum* Fl. XVII 785, schijnt een verzinzel te zijn van Meyerus.

4. De toponymie heeft ook te doen met enige gewone appellatieven gevormd met het achtervoegsel *-sel*.

Zij zijn gemakkelijk te herkennen, daar ze vergezeld zijn van het lidwoord. De meest bekende zijn : *eeusel*, met vele spellingvarianten : *euzel*, *uizel*, *huisel*, *eizel*, *heisel*, *ezel*, *eensel*, enz. (zie HCTD XIX 287). en *etsel*, afleidingen van de werkwoorden *eeuwen* en *etten*, dus namen van grasweiden.

Mogelijk is ook Ramsel (gehucht van Holsbeek P 30) een formatie van dien aard : 1422 't *Raemsel*, 1655 *het Raempsel*, enz., Pelgrims ; het zou dan een afleiding zijn van Mnl. *ramen*, „linnen op ramen spannen”, met de betekenis „weide waar ramen opgesteld worden”.

5. De vraag dient gesteld of het achtervoegsel *-zele* niet kan ontstaan zijn uit Lat. *cella*. Een suggestie in die richting — en vroegere etymologen hebben er niet aan

weerstaan (1) — gaat uit van sommige grafieën met *-cele* van de 12^e eeuw : 1110 *Melcele*, 1123 *Helvercele*, 1156 *Scoucele*, 1046 *Morcella*, 1156 *Lincelis*, 1138-39 *Puercellam*, 1148 *Lundercella*, 1240 *Surcela*, enz. Dat *c*, in al deze gevallen, nog de waarde van *ts* zou hebben, zoals in het Onl. (Mansion, NGN 140), valt te betwijfelen in het NL van de 12^e eeuw (Van Loey, Z.W.Brab., 212). Een feit is nochtans dat *c* hier, in de meeste gevallen, op een klankverbinding *ts* wijst : Meld-sele, Helverd-sele, Scoud-sele, Mort-sele, Lind-sele. Vroege klerkenetymologie, wegens bekendheid met Lat. *cella*, is ook niet uitgesloten.

In alle geval kan hier geen spraak zijn van een ontlening aan het Latijn, vermits in de tijd, toen de *-zele*-namen vermoedelijk ontstonden, dit woord, in onze taal, *kelle* zou gegeven hebben, zoals *kelder*, uit Lat. *cellarium*. Ten hoogste zouden we dan mogen denken aan latere ontlening aan het Romaans. De hypothese houdt echter geen steek wanneer we de bepalende woorden van de samenstellingen beschouwen, die Germaans zijn.

Er dient nochtans een uitzondering gemaakt te worden voor Vincelles (te Bazingen, kanton Marquise P.-d.-C.) dat, zoals de vele homoniemen in Frankrijk (Longnon, Top. Fr. n° 1443) als *vini cella*, „wijnkelder”, moet verklaard worden. De grafieën 1208 *Wincela*, 1209 *Wintsele*, Fl. XV 469, zijn interessante verdiet-singen van een Frans woord.

Het lijkt ons niet onmogelijk dat nog andere ontleningen van dien aard uit het Romaans zouden te vinden zijn. Wij denken hierbij aan Spisele (te Zuienkerke H 8) : 1239 *Spicela*, 1261 *Spichele*, 1287 *Spisele*, enz., Fl. XV 83 ; moeilijk te verklaren met een Germaans bepalend woord, maar, op grond vooral van de grafie *spichele*, een mogelijke Romaanse samenstelling. Het eerste lid zou dan *spica*, „graanaar”, zijn en de betekenis van de samenstelling : „graanzolder”, zoals *spijker*, van Lat. *spicarium*. Wij

(1) B. v. de artificiële verandering, in de 17^e eeuw, van Mazenzele in Maxemzele, omdat men hierin een *maxima cella* zag !

konden echter in de Oudfranse woordenschat, noch in de Romaanse toponymie, een *spicelle* of *spichelle* ontdekken.

De eerste betekenis van *cella* is „voorraadkamer”; de tweede, „klooster, kluis”. Het was vooral met deze laatste betekenis dat *cella* tot vele plaatsnamen, in het Romaanse taalgebied, aanleiding gaf : *Celles* met allerlei spellingvarianten (Longnon, n^{rs} 1443-1452 ; Vincent, Top. France, n^r 875) ; ook in Zuid-Duitsland en Zwitserland : *Zell*, *Appenzell*, enz. ; te onzent schijnt het niet voor te komen.

Lat. *silva*, „bos”, leidde, in het Romaans, tot *Seille*, *Selle*, ook *Celle*, enz., b. v. Hardoncelle (dép. Ardennes) : *Hardoini silva* (Longnon, n^r 1454). Komt niet in aanmerking bij onze plaatsnamen.

Lat. *castellum*, „burcht”, gaf aanleiding tot verschillende Kessel's (o. a. K 292, P 86). Zie uitvoerig daarover J. VAN NÉRUS, *Le Limes et les fortifications gallo-romaines de Belgique*, 146 volg.

Piezel (plaats te Pamel O 158) : 1356 *in den Piesel*, 1670 *den Piesel*, *Pieser*, L. ; ook te Lokeren, als familienaam : 1503 *Jacop Pyssele* uit Zaemslacht, Verstegen ; — is denkelijk hetzelfde woord als *pijzel*, bij Van Daele, als Znl., met de betekenis „graanzolder”, *pezel*, *pizel*, Schuermans Alg. Vl. Idiot., *piezer* Joos, Waasch Id., een oude ontlening, evenals Ofri. *pisel*, Ohd. *phiesal*, aan Mlat. *pisale* (Lat. *pensile*), „kamer waar vuur gemaakt wordt, kachel”, Fr. *poêle*.

6. Ontleningen aan het Romaans zijn enkele diminutieven op *-ellus* :

Butsel (gehucht te Boutersem P 102) : 1206 *Buchele*, 1383 *Buetsele*, de Ridder. — Denkelijk Rom. *buchelle*, uit Mlat. **buscellus*, „klein bos” ; zoniet romanisering van *Bukele* (Carnoy 105).

Koersel K 35a : 1185 *Corsele*, 1198 *Corsel*, 1200 *Courzele*, Coe. — Zoals Courcelles Heneg., van Lat. *curticella*, „kleine boerderij” (Carnoy 130).

Marissele (weiland te Ichtegem H 64 en Kortemark H 115) : 1255 *pratium de Marissele*, 1139 *Jan van Mariseel* Fl. X 143. — Rom. *mareschel*, **mariskel*, „kleine meersch”.

- Meertsel (verschillende plaatsen in Z. Brab.; zie daarover J. L. Pauwels in *Feestbundel H. J. van de Wijer*, 219 volg., en Dewolfs in *Eigen Schoon*, XXV (1943), 46. — Rom. *marchel*, ook van **mariskel* (vgl. Vincent, Top. Fr. 557); dus niet *margelle*, „muurtje”.

Ponzele (leengoed te Dudzele H 12) : 1302 *Ponssielle*, 1410 *Ponseele* Fl. XI 1013. — Rom. *poncel*, *ponchiel*, uit *poncellus*, „bruggetje” (Vincent, Top. Fr. 800).

7. Ten slotte kon het hydronymisch suffix *-el* ook uitkomen op een *-sel*naam.

Ursel I 186 : 1147 *Ursele*, 1154 *Ursla*, 1190 *Orsele*, Foerst. II 1146 ; 1203 *Orsla*, enz. Fl. XV 655. — Wordt soms gehouden voor een *-lonaam* (Carnoy 576) ; veeleer, naar een suggestie van Mansion VB 160, een waternaam. Vgl. *die Ursel*, zijrivier van de Nida, met de plaatsen Ober- en Nieder-Ursel : 831 *Ursela*, Foerst. II 1152; en, met een ander suffix, *die Oertze*, zijrivier van de Aller : 786 *Ursena*, homoniem van *Ursene*, te Londerzeel I 275, kasteel en heerlijkheid bij een beek, waaraan de hertogen d'Ursel hun naam ontlenen. Er is ook een *ten Ursele* (1523-1535), te Zaventem P 63.

Plaatsnamen op *-zele*

Na deze noodzakelijke schifting kunnen wij, met betrekkelijke veiligheid, onze lijst van *-zelenamen* mededelen.

Wij volgden hier dezelfde methode als bij onze vorige lijsten : de volgorde is niet alphabetisch, maar geografisch, beginnende in 't uiterste Westen ; dit ter verantwoording van de tekens op de kaart. Bij het citeren van oudere grafieën beperkten wij ons tot het volstrekt noodzakelijke. De volgende verkortingen werden daarbij gebruikt :

Carn.	A. CARNOY, Dictionnaire étymologique du nom des communes belges, 1939/40.
Coe.	J. COENEN, Limburgsche oorkonden, 1932/42.
Fl.	K. DE FLOU, Woordenboek der Toponymie, 1914/39.
ESB	Eigen Schoon & De Brabander.
Foerst.	FOERSTEMANN, Altdeutsches Namenbuch, 2 ^e uitg., 1913.

- Gys. Persoonlijke documentatie van Dr. M. GYSSELING, welwillend te onzer beschikking gesteld; waarvoor wij hem hier onzen besten dank betuigen. Men weet dat deze geleerde, sedert enkele jaren, het grootscheepse werk heeft aangevat om alle oude bronnen der toponymie persoonlijk te controleren en het hoognodige betrouwbaar materiaal te verzamelen waarop de filologie veilig kan bouwen. Om onzen tekst niet te verzwaren en omdat we hopen dat Gysseling zijn excerpten, binnen afzienbaren tijd, zelf zal publiceren, hebben we de bronopgaven van zijn excerpten weggelaten.
- HCTD Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie.
- L. LINDEMANS, eigen excerpten.
- Longnon A. LONGNON, *Les noms de lieu de la France*, 1920/29.
- Ma. OGN J. MANSION, *Oud-Gentsche Naamkunde*, 1924.
- Ma. VB J. MANSION, *Voornaamste bestanddeelen der Vlaamsche Plaatsnamen*, 1935.
- NGN *Nomina Geographica Neerlandica*.
- PB DE POTTER en BROECKAERT, *Geschiedenis der gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, 1864 en volgg.*
- Roel. Persoonlijke documentatie van Dr. KAREL ROELANDTS.
- Vincent AUG. VINCENT, *Toponymie de la France*, 1937.
- Bovyn, van Dyck, Maes, Pelgrims, de Ridder, † M. Sacré, Verstege, de Wilde: Persoonlijke documentatie, soms uit plaatselijke toponymische monografieën in handschrift. Aan al deze medewerkers mijn hartelijke dankbetuigingen!

DEPARTEMENT PAS-DE-CALAIS

(KANTON BOULOGNE).

- (Wimille). 1505-1907 *Watrezelle*, 1525 *Westrezelle*. Fl. XVII 167, 439. — Hofstede.
- (omtrent Boulogne?). 1224 *Walterus de Opsele*. Fl. XI 1070. — Verder niet als plaatsnaam bekend.

(KANTON DESVRES).

- (Selles). 826 *in Selis*, 838 *in Selem*, 1084 *Seiles*, 1112 *Sele*. Fl. XIV 468. — Dorp.
- 856 kop. 962 *Mellingasele*. Gys. — Volgens Fl. X 411, een wijk van Selles, thans Hameau-Merlin.

(KANTON MARQUISE).

- (Audreselles). 1096 *Oderselles*, 1129 *Odresselle*, 1150 *Odersele*. Fl. I 364. — Dorp.
 Selles. 1289 *Seiles*. Fl. XIV 467. — Hofstede, oud kasteel.
 (Audinghem). Floringuezelle. 1107 *Floringesele*. Fl. IV 214. — Wijk.
 Framezelle. 1198, 1286 *Flamersese*, 1249 *Frameselles*. Fl. IV 307. — Wijk.
 1208 *Goningsesele*. Fl. IV 776. — Onbekende plaats te Audinghem.
 Haringuezelle. 1480 *Haringuezelle*. Fl. V 478, XVIII 1026.
 De oudste excerpten bij De Flou betreffen echter Zermezele. Gys.
 Waringuezelle. 1456 *Waringuezelle*. Fl. XV 1206. — Wijk.

(KANTON ARDRES).

- (Lerques). 1467 *Fauquezelle*. Fl. IV 154. — Oude wijk.

(KANTON HUCQUELIERS).

- (Campagne-le-Boulonnais). 1789 *Lenzelle*. Fl. IX 587. — Leengoed, waarschijnlijk migratiennaam.

(KANTON LUMBRES).

- (Quelmes). Hinguezelle. 1407 *Hingheselles*. Fl. VI 54, 866. — Wijk.

(KANTON BEAUMETZ).

- (Basseux). 685 kop. ca. 1040 *Batsalis*, 1154 kop. begin 13^e eeuw *Basseus*, *Batseus*, Gys. — Dorp.

(KANTON SAINT-POL).

- (Linzeux). 891 kop. ca. 1191 *Lentsales*, 1209 kop. ca. 1215 *Lenseus*, Gys. — Dorp.

DEPARTEMENT NORD

(Dialectgeografisch vak b)

13. (Holque). 1523 *Witzelle*, *Witzeele*, *Wytzelle*. Fl. XVII 695, XVIII 100.
 15. (Bollezele). 1123, 1139 *Bullingesesele*, 1139 *Bollingesesele*. Gys., Fl. II 297. — Dorp.

19. (Lederzele). 1123, 1159 *Ledersela*, 1139 *Lidersese*. Gys., Fl. IX 362. — Dorp.
 20. (Brokzele). 1072 kop. 15^e eeuw *Brocselo*, 1107 kop. 1175 *Brusele*, 1195 kop. 1775 *Brocsese*. Gys., Fl. II 885. — Dorp.
 (in de buurt van deze plaatsen?) 868 kop. 962 *Heingasele* (in pago Teruuaninse super fluvium Isera). Gys., Fl. V 750.

VAK F

- 99 (Doornspijk). 805 kop. begin 10^e eeuw *Quarsingseli*. Gys., Foerst. II 504.

VAK G

- 207 (Oldenzaal). 1049 kop. ca. 1150, 1189 *Aldensele*, 1145 *Aldenselon*. Gys.

VAK H

- 9 (Lissewege). 1635 *d'oude Franseele*. Fl. IV 318. — Leenhof.
 Gijzele. 1300 *Ghysenzeele*. Fl. V 182. — Wijk.
 12 (Dudzele). 1089, 1110 *Dudasela*, 1111-1115 *Dudesele*. Gys., Fl. III 641. — Dorp.
 1284 *Avensele*, ca 1300 *Havinghen zele*. Fl. V 546, 562. — Hof.
 Riesele. 1089 *Ridcela*, *Ridsela*. Gys., Fl. XIII 547.
 39 (St.-Michiels). Buggezele. 964, 966 *Bugginsala*, 1038 *Buggesela*. Gys., Fl. II 1001. — Wijk.
 (In Gistel-Ambacht). 1302 *Varensele*. Fl. XVI 879. — Voormalig dorp.
 74 (Duinkerke). 1339 *Haluzeele*. Fl. V 317. — Voormalige wijk, vernield in 1650.
 115 (Kortemark). 1901 *Eggerzeele*. Fl. III 936.
 118 (Zwevezele). 1135 *Suevansela*, 1146 *Suivensela*, Gys., Fl. XV 635. — Dorp.
 122 (Schuiferskapelle). 1443 *tGoed te Uffezeele*, 1585 *Huussele*. Fl. VI 727. — Hofstede.

VAK I

- 89 (Borsele). 976 *Brumsale*, 1003 *Brumsela*. Gys. — Dorp.
 175 (St.-Niklaas). 1402-20 *Banenzele* of *Bauenzele*? L.
 179 (Melsele). 1055 kop. 12^e eeuw *Melcelle*, 1071 kop. 12^e eeuw, 1110 *Melcele*, 1143 *Melsele*. Gys. — Dorp.

- 181 (Haasdonk). Bolsele. 950 kop. ca. 1060 *Bulsele*. Gys. — Wijk.
- 189 (Oostwinkel). Zauzele. 966 *Sausele*, Gys., 18^e eeuw *Zauzeelwijk*, PB., kad. **Zunzaele*, **Zanzele*. — Wijk.
- 200 (Evergem). Belzele. — Wijk.
Doorzele. 966 *Thornesele*, 1195-1204 *Dorenzele*. Gys. — Wijk.
- 210 (Belsele). 1139 *Belsele*. Foerst. I 388. — Dorp.
- 208 (Lokeren). 1503 *Heersele goet*, *Heersele meerschen*. Verstegen. — Denkelijk een extensie van Heerzele onder Waasmunster. 1503 *Baersele straatken*. Verstegen. — Wellicht een voetweg naar Bazel (1528 nog *Barzele*).
- 211 (Elversele). 1123 *Helvercele*. Gys. — Dorp.
- 212 (Waasmunster). Herzele. 1383 leen geh. *ter Heerzele*; familie *van Herzele*. de Wilde. — Hof en leengoed.
Hoorzele. 1435 *Oorsele*, 1473 't leen *ter Orsele*, 1528 't hof *ter Hoorsele*, 1593-1614 *Oorzele*, *Oirsele*, *Hoorsele*. de Wilde. — Hof en heerlijkheid.
- 215 (Temsche). Schousel. 1166 kop. 12^e eeuw *Scoucela*. Gys., 1383 *Scousele brouc*, 1493 *te Scousselhende*, 1671 *opt Schousele*. de Wilde. — Een broekland en „scoutheet ambacht” tussen Bazel en Temsche.
- 217 (Bazel). 1156 kop. ca. 1175, 1220 *Barsela*. Gys. — Dorp.
(Waarschijnlijk bij Zombeke, te Waasmunster). 1088 *Lidesela*, Ma. OGN; 1168 *Litesele*. Gys.; 1435 *Lidzele*, 1528 *Lytsel*. de Wilde. — Hof en tiendgebied.
- 224 (Kanegem). Viggezele. 1122 *Viggensele*, Gys., 1151 *Vigensella*, Cart. Afflig. — Hof.
- 225 (Lotenhulle). Varezele. 1375, 1460 *Varensele*. PB. — Wijk.
- 232 (Poesele). 1121 *Poksela*, 1156 *Pocsela*. Gys. — Dorp.
(Niet met juistheid te localiseren, ergens aan de beneden Leie, bij Bachte I 236 en Astene O 16):
821-23 kop	941	<i>Basingasele</i> . Gys.
802	„	<i>Faltsale</i> , andere kopie <i>Faltsele</i> . Gys.
639	„	<i>Fliteritsale</i> . Gys. (niet Vlierzele!)
639	„	<i>Fiessalis</i> , 802 <i>Friessale</i> , <i>Fruossal</i> . Gys.
639	„	<i>Hrintsalis</i> , 802 kop. 941 <i>Hrintsale</i> , 821-23 kop. 941 <i>Hrindsale</i> . Gys.
802	„	<i>Vuetersale</i> , 821-23 <i>Uuetersale</i> . Gys.
- 258 (Zelee). 1149, 1183 *Zelee*. Gys. — Dorp.
- 264 (St.-Gillis-bij-Dendermonde). 14e eeuw *Lutterzele*, 1618 *Nuttersele*, Bovyn. — Hof.
- 268 (Puurs). 1106 *Puoderce*. Gys.; 1138-39 late kopieën *Podescelam*,

Cart. Afflig. A, *Puercellam*, Cart. Afflig. B; 1148 *Puderce*,
1153 *Puderzle*, 1207 *Puderche*, 1211 *Poderces*, 1222 *Puderce*,
Gys. — Dorp.
Amerzeel. *Sacré*.

- 269 (Liezele). 1139 *Liensella*, 1148 *Linsella*. Gys. — Dorp.
270 (Londerzeel). 1139 *Lundersella*, 1148 *Lundercella*, 1223 *Londercele*. Gys. — Dorp.

VAK K

- 187 (Oorschot). Heersel. 1461 *Herzele*, 16e. eeuw *Heersel*. NGN IX 108.
218 (Bladel). Netersel. Mod. kaart. — Gehucht.
Vressel. 1173 *Uersele*, 1305 *Versel*. NGN IX 111, Ma. VB 169.
— Gehucht.
233 (Zoersel). 1240 *Surcele*, 1257 *Zurcele*. Bijdr. VIII 595, IX 31. — Dorp.
251 (Mortsel). 1158 kop. 15^e eeuw *Mortensella*. Gys. — Dorp.
256 (Wommelgem). *Immerzeel*. 1155 kop. ca. 1350 *Immersele*,
Roel. — Hof en molen op het Schijn, tussen Deurne en
Wommelgem. Van hieruit : ca. 1440 't *Hof van Ymmerseele*,
te Boechout K 282, Roel. ; *Laathof van Immerzeel*, te Boom
K 287 en Schelle K 285, Roel., en te Meise O 74, L.
260 (Vremde). 1288, 1325 *Litenzele*, 1308 *Linterzele*. Roel. — Hof.
263 (Viersel). 1210 *Virsel*, 1240 *Virsele*. Roel. — Dorp.
282 (Boechout). Eggerzeel. 1797 *d'Eekenseelstraet*. Roel. — Ws.
een hof.
283 (Kontich). Liffezeel. 1420 **Lissenzele*, 1528 *Liffeselle*, 1667
Lieffeseelen, 1718 *Liffersele*. Roel. — Hof.
Ossel. 1146-1186 *curtem dictam Ossele*, ca. 1280 *Ossele*. Roel.
— Hof, oude bezitting van St.-Michielsabdij, tussen Kontich
en Wilrijk.
Vrijsel. ca. 1280 *Vrisele*, 1349 *Vriesselle*. Roel. — Hof.
309 (Tongerlo). Mortsel. 1159 *Mortensele*. Gys. — Gehucht.
320 (Willebroek). *Merkezeel*. Kad. — Landerij.
338 (Beerzel). 1151 *Barsale*. Gys. — Dorp.
348 (Herselt). 1280 *Harsele*. Ma. VB. — Dorp.
360 (Heusden). Eversel. Kad. — Gehucht.
Ubbersel. Kad. — Gehucht.
361 (Zolder). 1280 *Viversele*, 1337 *Viverselle*. Coe.

VAK L

- 60 (Andelst bij Nijmegen). 855 *Andassale*. Foerst. I 146. — Dorp.
 200 (St.-Oedenrode). Nijnsel. 1412 *Neynsel*. NGN IX 110. —
 Gehucht.
 243 (Lierop). Heersel. 1380, 1418 *Hersel*, 1499 *Heersel*, van Dyck.
 — Gehucht.
 244 (Deurne). Liesel. 1418, 1499 *Liessel*. van Dyck. — Gehucht.
 255a (Knegsel). 1342 *Cnechtsel*. NGN IX 106 ; 17e eeuw *Knechsel*,
Knessel. van Dyck. — Dorp.
 255b (Steensel). 1440 *Steensele*. NGN IX 109. — Dorp.
 262a (Sterksel). 1220 *Stercsele*. Ib. 109. — Dorp.
 319 (Molenbeersel). 1561 *Byersel*. Ma. VB. — Twee plaatsen
 aldaar : Groot Beersel en Molenbeersel, tot één gemeente
 verenigd.

VAK N

- 9 (Kwaadieper). 1525 *Peerseel*, 1552-62 *Perseel*. Fl. XII 620. —
 Leenhof.
 14 (Leisele). 1114 *Lencela*, 1142 *Lincelès*, 1187 *Lencela*, *Lencele*.
 Gys. — Dorp. Van hieruit : *Leinsele*, te Bierne, Avelgem,
 St.-Michiels-Brugge en wellicht Campagne, alle namen van
 leengoederen. Fl. IX 649, 650, 657 ; tenzij uit Linselles, arr.
 Rijsel. Ook waarschijnlijk *Gryselinsele*, te Izenberge N 15,
 Fl. V 106.
 23 (Krombeke). 1114 kop. 1775 *Dipesele*, 1187 *Dipsela*. Gys. —
 Leengoed.
 37 (Oostnieuwkerke). 1623 *Westerzele*. Fl. XVII 311.
 49 (Bissezele). 1085 kop. 14^e eeuw *Betsingsela*, 1141 kop. 14^e eeuw
Bizsingasela. Gys., Fl. II 66. — Dorp.
 58 (Herzele Nord). 1085 kop. 1273, 1187 *Hersela*. Gys., Fl. V 972.
 — Dorp.
 60 (Oudezele). 1174 kop. ca. 1275 *Houdinghezele*, 1218 *Audingesele*.
 Gys., Fl. XII 107. — Dorp.
 61 (Winnezele). 1121 *UUinningesele*. Gys., Fl. XVII 604. — Dorp.
 80 (Dadizele). 1147 *Dadingisila*. Fl. III 57. — Dorp.
 87 (Moorsele). 1046 kop. ca. 1080 *Morcella*, 1145 *Morcellis*, 1167
Morsella. Gys. — Dorp.
 92 (Ochtezele). 1187 *Uchtings(ele)*. Gys. — Dorp.
 93 (Zermezele). ca. 1190 *Harmingesele*. Gys. — Dorp.
 120 (Voormezele). 1069 *Formesela*, 1085, 1089 *Formesele*. Gys. —
 Dorp.

- 123 (Wijtschate). 1144 *Warnesela*. Gys. — Hierbij : ca. 1200 *Varneselia*. Fl. XVI 89?
1267 *Barisello*, 1785. *Barizele*. — Hof en heerlijkheid. Fl. I 532. Van hieruit : *Barrizeele*, leengoed te Houtkerke N 59. Fl. I 531.
- 158 (Strazele). 875 kop. 962 *Stratsese*, 1142 kop. ca. 1215 *Strascella*. Gys. — Dorp. — Vanhieruit : *Strazele*, leengoed te Brugge, Rakingem, Witternesse, Wulveringem ; *Estraselles*, te Aire, Beuvry. Fl. XV 524-529, IV 43.
- 162 (Linselles). 1156 kop. ca. 1175 *Lincelis*. Gys., Fl. IX 752. — Dorp.
- 177 (Herzeewu). 1108 kop. ca. 1175 *Hersels*, 1110 kop. id. *Hersel*, 1175 *Hersiaux*. Gys. — Dorp.

VAK O

- 1 (Aarsele). 1085 kop. 15^e eeuw *Arcella*, 1121 *Arcele*. Gys., Fl. I 134. — Dorp.
- 28 (Gijzenzele). 864 **Gisingasule* (lees *-sale*), 976 *Gisingasele*, 1019-30 *Gisensele*. Gys. — Dorp.
- 29 (Moortsele). Begin 10^e eeuw kop. 941, 1019-30 *Mortesele*. Gys. — Dorp.
- 30 (Oosterzele). Begin 10^e eeuw kop. 941 *Ostresela*, 1042 kop. ca. 1010 *Ostresele*. Gys. ; Fl. XI 1100 verwijst verkeerdelijk naar een onbekende plaats in West-Vlaanderen. — Dorp.
- 35 (Munte). 1562 *Papezelle*. PB. — Hof.
- 44a (Wanzele). 1265 *Wanzele*. PB. — Dorp.
- 46 (Lede). 1473 *Hof te Zuersele*, 1553 *Hof te Sursele*. PB. — Hof gedeeltelijk op Gijzegem O 57.
- 47 (St.-Lievens-Houtem). *Ouwzerzele*. 1252, 15^e eeuw *Ouwzenzele*, 1505 *Ouwezele*. L. — Gehucht, gedeeltelijk op Letterhoutem O 48.
- 49 (Vlierzele). 864 *Flithersala*, 972 *Flithersele*, 1008 *Fliethersele*. Gys. — Dorp.
- 62 (Moorsel). 1143 kop. 18^e eeuw *Morcella*, 1145 *Morscella*, 1148 *Morcelle*. Gys. — Dorp.
- 68 (Opwijk). Nijverseel. 1295 *Niversele*. L. — Gehucht.
- 70 (Wolvertem). Aarsele. 1144 kop. 18^e eeuw *Arcele*. Gys. ; 1365-85 *Hof te Aarsele*. L. — Hof.
- 71 (Mazenzeel). 1107 kop. ca. 1250, 1161 *Masesele*, 1157 *Masensele*. Gys. — Dorp.

- 73 (Brussegem. Opperzeel. 1356 *Oppensele*. L. — Hof.
Ossel. 1139 *Osesella*, 1148 *Osensella*, 1223 *Ossela*. Gys. —
Dorp.
- 83 (Vichte). 1846 *Materzeel*. Fl. X 234. — Wijk.
- 127 (St.-Maria-Oudenhove). *Pijpenzele*. PB. — Gehucht.
- 133 (Herzele). 972 kop. ca. 1060, 977, 985 *Hersele*. Gys. — Dorp.
- 141 (St.-Antelins). 1784 *Becherzele*. PB.
- 144 (Aspelare). *Schoepherzele*. Kad. — Landerij.
- 146 (Haaltert). *Musschenzele*. PB. — Gehucht.
- 168 (Bekkerzeel). 966 kop. 15^e eeuw *Becchensela*. Gys.; 1086
Beccansele, 1119-1131 *Beckenzele*. L. — Dorp.
- 228a (Onkerzele). 1149 *Unchresele*, 1175 *Unkersela*. Gys. — Dorp.
- 241 (Vollezele). 1147 *Uolensela*, 1210 *Uolenzela*. Gys. — Dorp.
- 256 (Beersel). 847 kop. ca. 1300 *Bersalis*, 1154 *Bersela*. Gys. —
Dorp.
- 267 (Elzele). ca 1175 *Elezele*. Gys. — Dorp.
- 272 (Bever). *Torrezele*. L. — Hof.

VAK P

- 9 (Elewijt). *Pijperzeel*. L. — Gehucht.
- 18a (Berg). 1151 *Vramesele*, 1157 *Fremsele*. Gys.; 1308 *Vormers-
sele*, 1450, 1498 *Volmerzele*; — 1568 *opt Frijsels*, Maes. —
Gehucht.
- 19 (Nederokkerzeel. Zie 70 Steenokkerzeel.
- 27 (Rotselaar). *Wakkerzeel*. 1152 kop. ca. 1265 *Wackersela*. Gys.
— Dorp.
- 62 (Diegem). *Nijpezeel*. 1263 *Nipensela*, ca. 1380 *Ypesele*, *ten
Ipensele*. Maes. — Gehucht op de grens Diegem-Machelen.
Hierbij f. n. *van Ypersele*.
- 65 (Brussel). 965 kop. 15^e eeuw *Bruocsella*, ca. 1040 kop. ca. 1060
Brosellam, 1062 *Brusela*, 1095 *Brucsele*. Gys. — Dorp, later
stad.
- 65c (Elsene). 1210 *Elsele*, 1216 *Helsele*. Gys. — Dorp.
- 70 (Steenokkerzeel). 768-791 versch. kopieën *Ochinsala*, Gys.;
1179 *Hockansele*, 1282 *Overhockensele*, *Nederhockensele*, *Hoc-
kensele et Stenockensele*. L. — Dorp en hof : twee plaatsen.
Zie Nederokkerzeel.
- 74 (Veltem). *Vormerzeel*. 1440. *Vormersele*, ca. 1500 *Vormerzele*,
Voermerzele, Kad. *Vormerseil*. Maes. — Gehucht op de grens
Veltem-Winksele-Tildonk.

- 75 (Winkzele). 1133 *Wenkensele*, 1220 *Wenkensele*. Gys. ; 1357 *Weencsele*. L. — Dorp.
Mellezeel. Kad. — Landerij.
 1442 *Zuetensele*. Maes.
- 85 (Wilsele). 1154 *Wilcela*, 1218 *Wilsele*. Gys. — Dorp.
- 93 (St.-Joris-Winge). *Neyverseel*. Kad. — Landerij.
- 96a (Meensel). 1132 *Meinzele*, 1151 *Mensel*, ca. 1220 *Meinesele*. Gys. — Dorp.
- 127 (Tervuren). Horezeel. 1379 *Horensel*. Maes. — Wijk.

WAALS GEBIED

(ARRONDISSEMENT NIJVEL).

- (Wouterbrakel). Noucelle. 1224 *Norsele*. Gys. ; 1335 *Nourselle*, *Hoghe Oerselle*, 1477 *Ursele*. L. — Gehucht.
Nizelle. 1408 *Nyselle*. L. — Gehucht.
- (Waver P 202). Lauzelle. 1147 *Ausele*. Gys. — Gehucht.
- (Tilly). 1272 *Bersele*. Gys.

(ARRONDISSEMENT ZINNIK).

- (’s Gravenbrakel O 295). Imeselle. 17^e eeuw *cense de la Demiselle*, *de la Dinzelle*. Croquet, Glossaire toponymique de Braine-le-Comte. Ann. C. Arch. Enghien, V (1891), 164. — Waarschijnlijk geen *-zele* naam.

Het verspreidingsgebied en de ouderdom van de *-zelenamen*

Onze lijst bevat zowat 155 *-zelenamen* in het Nederlands taalgebied, met inbegrip van de voormalig Dietse streek van Noord-Frankrijk. Noord-Nederland komt hierin voor met 13 namen : 1 in Zeeland, 1 in Overijsel, 2 in Gelderen en 9 in Noord-Brabant ; vermoedelijk zijn er wel meer. Noord-Frankrijk, met een dertigtal namen. De overgrote meerderheid (ongeveer 100) ligt in het Vlaamse Land, hoofdzakelijk in de lichte klei- en zandgronden van Noord-Vlaanderen en in de zandstreek van Brabant en de Kempen. Buiten ons taalgebied komt nog een groep van een

twintigtal *-zelenamen* voor in Westfalen (vooral in Kreis Beckum, maar ook in de Kreise Essen, Höxter, Iserlohn, Lüdinghausen, Münster, Recklinghausen en Schwelm), naast een paar gevallen in Hanover en Brunswijk, en verder geïsoleerde verschijningen in Holstein, Thüringen, Baden (Bruchsal), Rijnland, het Saargebied, Luxemburg, met een enkelen uitloper nog tot de Maas, in Frankrijk (10^e eeuw *Wandersala*, nu Wandresel). Ongetwijfeld zijn er heel wat meer, vermits wij alleen de namen bij Foerstemann vermeld (dus alleen deze die uit oorkonden van voor 1200 bekend zijn) hier konden in aanmerking nemen; wat, procentsgewijze, misschien niet eens de helft is. In Engeland zouden er een half dozijn of iets meer zijn (*Mansion*). Zuid-Nederland mag dus wel als het voornaamste verspreidingsgebied beschouwd worden.

De *zele's* verschijnen meestal in groepjes van vijf, zes en meer: zo is er een groep aan de zee, bij kaap Gris-Nez; — een andere groep aan den bovenloop van den IJzer; — nog andere rondom Brugge, — ten Z. W. van Gent op de beneden Leie, — ten Z. O. van Gent rondom Oosterzele, — in 't Land van Waas, — in Klein-Brabant, — ten Z. O. van Antwerpen, — ten W. van Leuven, — in Noord-Brabant aan de Beerse. In de kleistreek hebben we gewoonlijk met geïsoleerde gevallen te doen.

De *-zelenamen* behoren ongetwijfeld tot een zeer oude laag van plaatsnamen; vele staan vermeld in onze oudst bekende oorkonden: vier reeds in de 7e eeuw (639 Fiesalis, Fliteritsale, Hrintsalis; 685 Batsalis); één in de 8e eeuw (Ochinsele); dertien in de 9e eeuw (802 Faltsale, Wetersele, 805 Quarsingseli, 821-23 Basingasele, 826 Selis, 847 Barsalis, 855 Andassali, 856 Mellingasele, 864 Gisingasele, Flithersele, 868 Heingasele, 875 Stratsale, 891 Lentselis); tien in de 10e eeuw (Ostresele, Mortesele, Bulsele, Sausele, Thornesele, Bugginsele, Bruocselle, Becchensele, Brumsale, Herzele).

Daar het ons als vrij zeker voorkomt dat de *-zelenamen* alle ongeveer in denzelfden tijd en in dezelfde omstandigheden ontstonden, mogen wij aannemen dat hun stichting ten minste teruggaat tot het begin van de 7^e eeuw, — althans dat ze toen reeds bestonden.

De betekenis van *zele*

Over de betekenis van *zele* in plaatsnamen zijn de etymologen het vrijwel eens. „Een ruim vertrek dat een heel gebouw uitmaakt en dat naar gelang van de omstandigheden of als gemeenschappelijke eetzaal of slaaplocaal of nog als schuur dienst kan doen” (J. VERCOULLIE, *De Taal der Vlamingen*, blz. 26). „Een ruim lokaal en, waar een huis uit één vertrek bestond, eene ruime woning, in zekeren zin een heerenhuis. Feitelijk worden voorbeelden aangetroffen waar *sala* door heerenwoning zal te vertalen zijn en *salicus* door vorstelijk, heeren- als in *heerendienst* enz.” (J. MANSION, HCTD VI, 1932, blz. 28). Hier kan nog aan toegevoegd worden de uitdrukking *terra salaricia* (o. a. in de beschrijving van het uitgestrekte domein van St.-Pieterskerk van Keulen te Leeuw, P. BONENFANT in *Revue B. Phil. Hist.* XIV, 1935, blz. 785), waar het gedeelte van het domein bedoeld wordt dat bij het centrale vroom- of herenhof behoorde. Met die betekenis verschijnt ook de gemeentenaam Zele : het centrale hof van een koninklijk domein, door Karel den Grote in 809, aan de abdij Werden geschonken. Die centrale hoven waren hoofdzakelijk veehoven ; men liet de zorg voor de graangewassen over aan de afhankelijke hoven van laten en dienstbaren (1). Zodat *zele*, in vele gevallen, ook wel

(1) Dit stelsel treft men nog aan, in de middeleeuwen, in de meeste abdijen die over een uitgestrekt domein beschikten. De boerderij bij het klooster, beschouwd als het centrum van het domein, was doorgaans een „veehof” of „boeverie” (*bovarium*).

„veehof” zal betekend hebben. Het is dan niet nodig een betekenis „koestal” te veronderstellen, zoals MANSION voorstelt (t. a. p., blz. 30).

Wij kunnen VERCOULLIE echter niet volgen waar hij, na KURTH en anderen, de *sala* voorstelt als de „technische naam van de woning der Franken”, die daarom „Salische Franken, en de plaats waar zij zich vestigden *zele* (seli)” heetten (Etym. Wdb. i. v. zaal). MANSION heeft hierop reeds, naar ons dunkt, afdoende geantwoord (t. a. p., blz. 29). *Salii*, zoals *Ripuarii*, wijst op een geografische aanduiding, in casu *Sala* (de oude naam van de IJsel) en *Salalant*, een district in Overijsel, waar de Franken zeker eens gewoond hebben. Te beweren, afgaande op het gebruik van *zele* in plaatsnamen, dat zij stichtingen waren van de Saliërs, is op zijn minst een *circulus viciosus*.

Mnl. *sale*, „zaal, zaalgebouw”, is een toponymisch bestanddeel dat relatief modern is; het heeft met *zele* geen ander verband dan een verre verwantschap. Aldus o. a. hofsteden geheten *de Zale*, *ter Zale*, in West-Vlaanderen, Fl. XVIII 238-240; ook elders, b. v. in Brabant het *Hof ter Zale*, te Hekelgem.

De bepalende omstandigheden bij de -zelenamen

*Ze*le komt bijna uitsluitend voor in samenstellingen. De drie of vier gevallen, waarin dit woord, zonder bepaling, tot een plaatsnaam gevestigd geraakte, moeten dan ook als merkwaardigheden aangestipt worden. Het zijn:

Selles, dorp in het kanton Desvres P. d. C., alwaar ook een 856 *Mellingasele*. Het is ongetwijfeld wel een „zele”.

Minder zeker is *Selles* (1208 *Seiles*), hofstede te Audresselles P. d. C., omgeven van zes -zelenamen, waarvan vier met een patronymicon op -*inga*.

In *la Seille*, hofstede te Baincthun P. d. C. (1208 *Celles*, Fl., XIV 463) en *la Selle*, plaats te Etrehem (Fl., XIV 467), zullen we veiliger een *cella*, „kluis”, herkennen.

In Vlaanderen vinden we alleen de grote gemeente *Zele*, waarvan de kern, zoals reeds gezegd, het centrale hoevegebouw was van een domein.

De bepalende omstandigheden kan men onderscheiden als volgt :

A. Patronymica op -inga

Aldinga- (Ouwezele), *Avinga-*, *Betsinga-* (Bissegem), *Bollinga-*, *Dadinga-*, *Floringa-*, *Gisinga-*, *Goninga-*, *Haringa-*, *Harminga-* (Zermezele), *Heinga-*, *Quarsinga-*, *Mellinga-*, *Huftinga-* (Ochtezele), *Waringa-*, *Wininga-*.

Alleen de in den uitersten westhoek, bij Boulogne, gelegen plaatsen vertonen thans nog het suffix *-inge* : Floringuezelle, Haringuezelle, Hinguezelle, Waringuezelle, omdat de inmiddels ingetreden romanisering de verdere normale evolutie stuitte.

Deze normale evolutie geschiedde als volgt : *-ingesele* > *-ingsele* > *-insele*, *-ensele* > *-isele*, *-esele* > *-zele*, met ten slotte totale uitschakeling van *-inge* ; b. v. :

Oudingesele > Oudinzele > Oudezele > Ouzele (geschreven : Oudezele).

Dadingasele > Dadinsele > Dadizele > Daaizele (geschreven : Dadizele).

Gisingasele > Gisensele > Gijzele > Gijzele (geschreven : Gijzenzele).

De elisie van *-ge-* was al aan de gang in 't begin van de 11^e eeuw (1019-30 *Gisensele*) maar, in de schriftelijke traditie, hield men nog langden tijd vast aan archaïserende grafieën, waarvan er dan soms een verstarde tot een definitieve spelling. Aldus, b. v., *Dadizele* (gewone grafie sedert

de 14^e eeuw); al was het gehele elisieproces, dat voerde tot *Daaizele*, toen wellicht reeds voltrokken (1402 *Dayzele*, 1439 *Daisele*, enz., zie Fl., III 57). Zo ook 1435 *Ghizele*, voor *Gijzenzele*; 1318 *Winziele*, voor *Winnezele*; 1563 *Oezele*, voor *Oudezele*.

Hetzelfde kunnen we nagaan bij de Westfaalse *-ingasele*-namen: 890 *Asningseli* Foerst. I 226, wordt *Essel*; 1150 *Herdincsele* Foerst. 1245, 1348, wordt *Hernsel*; 12^e eeuw *Lindincsele* Foerst. II 89, *Liezal*; 1139 *Poppincsele*, 1150 *Poppinsele* Foerst. II 493, *Pöbsel*.

De vraag kan dan ook gesteld worden of sommige *-zele*-namen, waarvan ons geen zeer oude grafieën gekend zijn, soms geen primitieve *-ingeselen*-namen waren? Het is inderdaad goed mogelijk dat, b. v., *Mazenzeel* (uitgesproken: *Mazel*, reeds 1440 *Masel*), waarvan de oudste overgeleverde spelling 1167 *Masensele* is, oorspronkelijk toch een **Masin-gaseli* was. Een afdoende bewijs kan daarvan niet geleverd worden, maar vergelijkend met andere namen, zoals hierboven, kan men een analogische ontwikkeling denken. Voor *Gijzele* (te *Lissewege*), met als oudst bekende grafie 1300 *Ghysenzeele*, kan, dunkt ons, geen twijfel bestaan. Er moet hier, zoals bij het andere *Gijzele*, *Gijzenzele* O. VI., waarover we wel oude documentatie bezitten, van een primitief *Gisingaseli* uit gegaan worden. De hypothese kan dus onder ogen genomen worden voor namen waarvan we Mnl. vormen op *-ensele*, *-esele* bezitten: 1420 *Liffenzele*, 1288 *Litzenzele*, 1263 *Nipensele*, 1148 *Osensella*, 1522 *Papezelle*, *Pijpenzeel*, 1133 *Wenekensele*, 1135 *Suevansele* (1268 *Zuevingsele*). 1562

Men wachte zich nochtans voor veralgemening, want er zijn ook Middelnederlandse *-enselen*-namen waar *-en*-stellig niet op *-inga* teruggaat, hetzij we te doen hebben met den genitiefvorm van een mansnaam (b. v. *Beccansele*),

hetzij met den verbogen vorm van een adjectief (b. v. *Aldensele*, *Oppensele*).

B. Mansnamen

Genitieven op *-n* : 1086 *Beccansele* (Bekkerzeel); — 768-791 *Ochinsela* (Okkerzeel). In beide gevallen werd de *-n-* al vroeg geëlideerd (1283 *Ockesele*); de uitspraak Bekkerzeel en Okkerzeel handhaafde zich tot op heden. De epenthese van *r* is kunstmatig. Bekkerzeel kan ontstaan zijn door associatie met dialectisch *bekker*, bakker. Voor Okkerzeel was er wellicht gelijkshakeling met de talrijke *-erzele* namen.

Genitieven op *-s* (geapocopeerd wegens de volgende *s* van *sele*) : 1089 *Dudasele*, voor **Dudas-sele* (Dudzele); 1144 *Warnesele*, voor **Warnas-sele* (vgl. 1038 *Warnasthun*, Mans. VB. 171); mogelijk ook 1339 *Haluzeele*, 1467 *Fauquezelles*.

Ook in vele namen op *-ersele* schuilt een persoonsnaam (op *-hari*, *-hard*, *-frith*, mogelijk ook *-berht* en *-rik*; vgl. de namen op *-ergem*, Mans. OGN 35); wellicht zelfs een patronymicon op *-inga* (vgl., in Westfalen, 890 *Gunderikingsile*, 1136 *Gordensele*). Zulke namen zijn : Audreselles en Ouwerzele (*Ald-hari?*), Eggerzeel (*Agi-hard?*), Eversel (*Ever-hard?*), Eggerzeel (*Agi-hard?*), Elversele, 1128 *Helvercele* (*Hel-frith*), Immersele (*Im-hard?*), Lederzele (*Lied-hard*), Nijverseel (*Niv-hard*), Ubbersel (*Hug-berht?*), Wakkerzeel (*Wakkar?*).

In andere zouden formaties op *-warja* schuilen : Londerzeel (**lund-weri*, „bosbewoners”, Mans. OGN 65, VB 100); Puurs, 1106 *Puodercele* (**puod-weri*, „moerasbewoners”, Carn. 471); misschien Wakkerzeel (**wak-weri*, ook „moerasbewoners”, Carn. 611).

Onzeker zijn : 1198 *Flamersele*, later *Framesele* (zie

beneden bij *vraam*); kan een persoonsnaam *Flam-hard* inhouden, of *Flam-berht* (zoals Vlamertinge, 1066 *Flambertenges*); maar ook **flam-weri*, wederom „moerasbewoners” (naar de nieuwste etymologie van Vlaming en Vlaanderen door GYSELING, in *Album Prof. Baur*, blz. 209).

Lutterzele, waarschijnlijk **luttel-zele*, „klein zele”, t. o. v. het grote Zele dat niet ver van daar ligt.

Materzele, waarvan ons geen oude grafieën bekend zijn, kan vergeleken worden met Matringem.

Onkerzele, 1149 *Unchresele*, kan moeilijk verklaard worden met een persoonsnaam; misschien is het eerste lid een verdwenen woord verwant met Ohd. *unk*, „slang” (Carn. 432)?; of Mnl. *hongere*, een bestanddeel van vele plaatsnamen (zie Fl. VI 252-259; ook in Z. W. Brabant, b. v. 1185 *Hungersvelt*, te Dilbeek), voorhanden ook in de woorden *hofhonger*, *hofhongerij* (Stallaert, Gloss., i. v.; A. Wauters, Hist. Env. Brux. I 219), waarmede de cijnsplichtige laten van de abdij Nijvel, te Lennik, in de middeleeuwen aangeduid werden. *Hofhongerij* wordt vertaald met *courserverie*; waaruit we kunnen besluiten dat *honger* de betekenis had van „dienstman, laat”.

Schoepherzele (te Aspelare), alleen bekend uit het moderne kadaster, zodat we te gissen hebben of het Schoepherzele is of Schoep-Herzele; in dit laatste geval zou *schoep* een differentiëeringsbepaling zijn t. o. v. het in de nabijheid liggende Herzele, met *Schoep*, een bekende familienaam uit die streek, behorende bij Ags. *scop*, „dichter, speelman”.

In 864 *Flithersale* (Vlierzele), 802 *Wetersale*, 1505 *Watrezelle*, Oosterzele en Westerzele, zal men gemakkelijk gewone woorden op *-er* herkennen.

Met dat al waren er tamelijk vele namen op *-ersele*. Het zal ons dan ook niet verwonderen dat er een neiging tot gelijkschakeling ontstond, die voor gevolg had dat

epenthese van *r* vaak voorkomt. Wij hebben reeds gewezen op Bekkerzeel en Okkerzeel; hetzelfde geschiedde in Ieperzeel (Nipesele), Lifferzeel (Liffezele), Linterzeel (Lite-sele), Opperzeel (Oppensele), Pijperzeel (Pipensele?), Vormerzeel (voor Voormezele, te Veltem).

C. Bepalingen die wijzen op de bodemgesteldheid

1. Vochtige bodems. — Dat de *zelestichters* vaak „moerasbewoners” waren, vernamen we reeds uit de mogelijke samenstellingen met **puod-weri*, **wak-weri*, **flam-weri*. De vele bepalingen met woorden die vochtige gronden of beekkanten aanduiden komen zulks bevestigen.

Aard, met de bepaalde betekenis van Mnl. *eerd*, *ert*, *hert*, „met gras begroeide beekkant”: twee Aarsele's.

Broek, „moeras”, twee namen: Brokzele en Brussel.

Hore, „slijk”: Hoorzele (Waasmunster) en Horezeel (Tervuren).

Meld, bijvorm van *moud*, „slibgrond op rivieroever”? (zie HCTD IX, 1935, blz. 386; vgl. Meldbroek, Moudbroek): Melsele en Mellezeel (Winksele); kan echter ook verklaard worden met den plantnaam *melde*.

Moort, „mulle aarde, gruis”, (Mans. HCTD, 1932, blz. 33), denkelijk een woord voor de alluviale, humusrijke gronden op de oevers van waterlopen. Volgens Mansion VB 113, zou dit woord ook voorhanden zijn in 1085 *Morcelede*, Moorslede en misschien in Moerzeke. Maar dan moet een bijvorm *mortse* gepostuleerd worden, die we ook aantreffen in *Moors-hem* (Moorsom, te Betekom; 1394 *Morsum*, te Noorderwijk; ca. 100 *Morcesham*, 1282 *Morchehain*, thans Morsain, te Grez-Doiceau), zoniet zouden de vele *Morse-lo*'s, boven vermeld, niet kunnen verklaard worden. Het bestaan van *moort*, als appellatief, wordt bevestigd door Westvlaamse toponiemen (Fl. X 754, 1065) en o. a. nog

door *ten Moortgate*, te Nieuwerkerken-Aalst, (Med. Vl. Top. Ver. Leu., XV, 29, 39), „toegang tot een moort”, waarvan de familienamen *van den Moortgate*, *Moortgat*. — Vijf zelenamen behoren hierbij : Moorsel, Moorsele, Moortsele, Mortsel, Mortsel (Tongerlo).

Muus, in plaatsnamen als Muizen, Mussain (Muus-hem), bijvorm van of verwant met *mose*, „modder”, is misschien voorhanden in *Musschezeel* (te Haaltert), met volksetymologische associatie met *musch*, „vogel”.

Water : 802 *Wetersale* (in de beneden Leiestreek) ; *Watrezelle* (Wimille).

De volgende namen ontleenden hun bepaling aan de beek in de nabijheid gelegen : *Amerzeel*, te Puurs, op de *Amere* (1188 *Amerah*) ; — *Poesele*, 1121 *Poksele*, op de *Poekebeek* ; — 639 kop. 941 *Fliteritsale*, vermoedelijk op een beek geheten *Fliterit*, een samenstelling van *flite*, vliet, en *rit*, Mnl. rijt, „smal beekje”. Voor de spelling *flit*, in de 10^e eeuw, vgl. 976 *Suthflita*, Ma. OGN 213.

Ook een bepaling aan den plantengroei ontleend kan een aanwijzing zijn voor natte gronden : *Els*, in *Elzele*, *Elsene* (1210 *Elsele*) en *Auselle* ; — *Riet*, in *Riesele* (1089 *Ridcela*) ; — of een hoedanigheidswoord : *Diep*, in 1114 *Dipesele* (Krombeke) ; — *Zuur*, in *Zuursel* (Lede) en *Zoersel*.

2. *Woeste gronden*. — Dit kan blijken uit de adjectieven :

Baar, „bar, bloot, woest” : *Bazel* (1156 *Barsele*), *Beerzel*, *Beersel*, en wellicht *Molenbeersel* en *Barizele*.

Wan, „ledig, slecht” : *Wanzele*.

Wild : *Witsele* (1154 *Wilcele*).

Of uit den plantengroei :

Brem, Ags. *bróm*, Eng. *broom*, Nl. dial. *brommel*, *brummel* : 976 *Brumsale*, *Borsele*. Kan ook *braam* zijn ; vgl. 890

Bramseli Foerst. I 83, twee plaatsen in Westfalen : Bramsel en Bransel.

Doorn : Doorzele (Evergem), 966 *Thornesele* ; wellicht ook Torrezele (Bever, Henegouwen), met Romaanse *t*, verklaarbaar door de nabijheid van de taalgrens.

Bilze, „bilzenkruid”, Mnl. *belsemcruut*, *beeldensaet*, Ohd. *bilisa* : Belsele en Belzele (Evergem). Vgl. 1149 *Bilsele* Foerst. I 453, thans Bilsen, in Holstein.

Melde : mogelijk in Melsele en Mellezeel (Winksele).

Netel? : mogelijk in Netersel (Bladel), met substitutie van *r* voor *l*, zoals in Lutterzeel en andere.

Varen : twee Varenzele's.

Vlier : Vlierzele.

D. Bepalingen ontleend aan de ligging

Bij een *lindeboom* (staande denkelijk op het pleintje waar de volksvergadering gehouden werd) : oudste vermelding 891 *Lentsalis*, waarin *lent* een nog in het Mnl. voorkomende bijvorm is van *linde* (vgl. 966 *Lentlo*, 1145 *Lentholt*, 1182 *Lendbosc*, resp. Lillo, Linthout en Limbosch ; zie HCTD V, 1931, 205). Hierbij behoren : Linzeux, Linselles, Lenzelles, Leizele en waarschijnlijk ook Liezele en Liezel (Deurne N. Br.).

Bij een *mark* (grens) : Markezeel (Willebroek).

Bij een *straat* : Strazele, 875 *Stratzele*.

Noordwaarts gelegen : Noucelle (Wouterbrakel), 1224 *Norsele*, misschien t. o. Nizelle.

Hoger gelegen : Opsele en Oppensele (Brussegem), t. o. Ossel. *Oppen* is hier het als adjectief gebruikte bijwoord *op*, zoals in 1125 *Oppenthorp* — (Opdorp, een nieuw geschapen dorp t. o. Malderen) en 12^e eeuw *Oppendorp* (een nieuwe woonwijk t. o. Leuven).

Zo ook nog 855 *Andassale*, Aandelst, waarin *anda*, „tegenover”, zoals in *antwoord*, *antwerp*, *anthovende*.

E. Bepalingen ontleend aan de bestemming

Bad, voorhanden in 685 *Batsalis*, Basseux, „badhuis, plaats waar water verwarmd wordt voor baden”, Mnl. *stove*.

Heer, „leger” : Zeven plaatsen werden aldus genoemd, Herzele (dép. Nord, arr. Aalst, en te Waasmunster), Herzeeuw, Herselt, Heersel (te Oorschot en te Lierop), wat ons bijna brengt tot een gewoon appellatief, waarvan de betekenis wel zou kunnen zijn „herberg, gasthuis voor trek-kende troepen en reizigers”.

Knecht, „wapenknecht” : Knechsel; misschien ook „herberg”.

Op boerderijen met veefokkerij wijzen de volgende namen :

(Runderfokkerij). 639 kop. 941 *Hrintsalis*, in de Leiestreek bij Gent, waarin het bepalend lid ongetwijfeld Onl. *hrinth*, „rund” is (Ma. OGN 176). — 950 *Bulsele*, Bolsele, waarin Mnl. *bulle*, „stier”. — Misschien ook de twee Ossele's en de twee Varenele's, zo men in het eerste lid resp. *os* (i. p. v. een persoonsnaam Ossa) en *vaar* „jonge stier” (i. p. v. den plantnaam *varen*) wil zien.

(Paardenfokkerij). Mnl. *volèn*, „veulen”, in 1147 *Volensele*, Vollezele.

(Schapenfokkerij). Onl. *falt* (vaalt) in den zin van Ags. *falod*, „schapenkooi”, in 802 *Faltsale* (Mans. OGN 152). Vgl. *Lamseli*, Foerst. II 15, Lemsel in Thüringen.

(Zwijnenfokkerij). Onl. *buggin*, Nnl. *big*, Eng. *pig*, in 964 *Bugginsela* (St.-Michiels-Brugge); ook voorhanden in Buggenhout, 1202 *Buggenholt*, „zwijnbos” zoals Zoniën; in de Middeleeuwen werden de zwijnenkudden 's zomers in de bossen gedreven.

Een bijvorm van *buggin* is *viggin*, Nnl. *viggen*: *Viggenzele* (Kanegem).

Onl. *sau*, voor **suw*?, Os. *su*, Ohd. *su*, waaruit Nhd. *sau*, „zeug” (dit laatste uit een bijvorm **suga*, Mnl. *zoge*) : 966 *Sausele*, in de 10^e eeuw nog een „forestum”, dus een geschikte plaats voor „zwijnenfokkerij”, te identificeren met een plaats te Oostwinkel, vermeld in de 18^e eeuw als *Zauzeelwijk* (*Zouwzele*).

F. Andere bepalingen

Mein, „gemeen, gemeenschappelijk” : 1132 *Meinzele*, *Meensel*; wellicht dan een gebouw voor verschillende gezinnen.

Nieuw : misschien in 'Nizelle en Nijnsel.

Oud : Oldenzaal.

Perre? „omheind land” : *Perzele* (*Kwaadieper*).

Schoud, „scheef” (zie HCTD IX, 1935, 383) : 1166 *Scoucela*, *Schousel*.

Steen : *Steensel* N. Br.; vgl. een paar homoniemen bij Foerst. II 871 : 1166 *Steinsale*, in Westfalen, en 9^e eeuw *Steinseli*, *Steinsel*, *Luxemburg*.

Sterk : *Sterksel*.

Vers : 1173 *Versele*, *Vressel*.

Vrij : ca. 1280 *Vrisele*, *Vrijsel* (*Kontich*).

Vraam, Ohd., Ags., On., Go., *fram*, Eng. *from*, „vooruit, weg van, ver van”, afgeleid van *voor* en verwant met *vroom* en *vreemd*, Onfra., Os., *fremithi*, Ohd. *framadi* : 1152 *Vramesele* (te Berg), later verward met een in de buurt gelegen *Voormezele* (te Veltem); — 1151 *Vramezele*, later *Franzele* (te Lissewege); — 1338 *Framesele* (te Audinghem), met vroegere grafieën *Flamersesele* (of twee verschillende plaatsen?).

Vroom, hier *voorme*, zoals Ags. *forma*, „de eerste”, daarentegen Mnl. *vrome*, Os. *fruma*, „nut” : *Voormezele* W. VI. en *Voormerzele* (Veltem), met epenthese van *r*

zoals in Okkerzeel enz. (zie boven). — De betekenis kan zijn : „voornaamste of voorste zele van een groep”. *Voorme* (voorste) kan staan tegenover *vrame* (verst afgelegene).

Wit : 1523 *Witzelle* (te Holque).

Zoet : 1442 *Zuetensele* (te Winksele).

Vergelijking met de *-heemnamen*

Daar *zele* en *heem* hetzelfde algemeen begrip „woning” dekken, dringt een vergelijking zich op tussen de plaatsnamen die met deze bestanddelen gevormd werden.

Tegenover de zowat 155 *-zelenamen*, in de Vlaamse verspreidingsruimte, staat een overweldigende groep van ongeveer 1200 *-heemnamen* (lijst in J. LINDEMANS, *Toponymische verschijnselen I*, blz. 33-78).

Bij beide naamsoorten treft men dezelfde formaties aan : met patronymica op *-inga* (Gijzenzele, Gijzegem), met mansnamen in den genitief (Dudzele, Roksem), met naamwoorden als bepalingen (Broekzele, Broekem). Maar er is een groot verschil in de onderlinge verhouding van die samenstellingen, zoals uit volgende tabel (approximatieve getallen) blijken mag :

	<i>-heemnamen</i>	<i>-zelenamen</i>
Composita met patronymica op <i>-inga</i>	60 %	12 %
Composita met mansnaam	10 %	13 %
Composita met andere bepalingen	30 %	75 %

Bij de behandeling van de *-heemnamen* (t. a. p. blz. 12), hebben wij er op gewezen dat de composita met een patronymicon ouder zijn dan deze met, als bepaling, een individüelen mansnaam of een andere ontstandigheid, vooral omdat zij duiden op een vestiging van familiale groepen, dus van kolonisten. Is dit zo, dan moet de massa van de *-heemnamen* ouder zijn dan de *-zelenamen* (ca. 700 *-inga-*

*heem*namen tegenover nauwelijks een twintigtal *-ingaseli*-namen).

Het verschil tussen beide naamsoorten komt nog meer te voorschijn, wanneer wij de omstandigheden beschouwen die bij de bepaling in aanmerking kwamen. Zo konden we reeds constateren dat de *zelestichters* zich bij voorkeur in de nabijheid van vochtige bodems aan waterlopen vestigden, of ook nog, noodgedwongen dan zeker, op barre, woestliggende gronden. Zij waren, in de eerste plaats, vee fokkers, waar de *-heemboeren* veeleer de kouters zochten.

Samenstellingen met *berg* ontbreken totaal bij de *-zele*-namen, waar nochtans zovele Berchem's kunnen aangevoerd worden. Nog andere omstandigheidsbepalingen, die gewoon zijn met *-heem*, zoals : *daal, hout, kot, molen, kerk, rode, stok, laat*, enz., schijnen onbekend bij de *zelemensen*. Daarentegen vindt men dan weer, bij de *-heem*namen, geen weerga van de bepalingen die met voorliefde gebruikt werden bij het vormen van *-zelenamen* : *heer, linde, baar, aard, hore, meld, els, doorn, varen, water, riet, mein, vraam, voorme*, bijna alle in meer dan één exemplaar, soms tot vijf en zes, bij de *-zelenamen* voorhanden. Ook ontbreken, bij de *-heem*namen, de bepalingen ontleend aan de vee fokkerij.

In het levend taalgebruik moet *zele* al zeer vroeg verdwenen zijn : er zijn geen samenstellingen met *kerk* (de grote ontwikkeling van het parochiewezen valt alhier in den Karolingischen tijd), *molen, rode, stok* en dergelijke, die nochtans niet ontbreken met *-heem* (Kerkem, Mollem, Rotem, Stokkem, enz.).

De *-zelenamen* bereiken ternauwernood, door verre uitlopers, de taalgrens en overschrijden ze maar in uiterst zeldzame gevallen ; de kernen liggen een heel eind meer noordwaarts. *Heem*namen daarentegen vindt men nog talrijk verspreid tot diep in het Romaanse gebied, in

Henegouwen, Artesië, ja tot in het Seine- en Loiregebied. *Zele* behoorde niet tot den woordenschat van de naar het Zuiden oprukkende Franken.

Het besluit dringt zich dan ook op : wij hebben hier te doen met twee toponymische verschijnselen, die verschillen in ruimte en tijd en zin, die dus moeten toegeschreven worden aan twee verschillende Germaanse volksgroepen.

Besluiten voor de kolonisatiegeschiedenis

Men heeft de *zelenamen* steeds voorgesteld als een typisch teken van de Frankische Kolonisatie (aldus o. a. KURTH, VERCOULLIE, MANSION). G. DES MAREZ (*Le Problème de la Colonisation Franque*, 1926) heeft zelfs gepoogd, aan de hand van de *-zelenamen*, een beeld op te hangen van het geleidelijk voortschrijden van de Frankische invasie. Voor hem waren de groepsgewijs opgestelde *zele's* verdedigingsposten, die het veroverde land moesten beveiligen (1).

Indien het juist mocht blijken dat de *-zele-* en *-heem-*

(1) Hij schrijft o. a. : „Il est curieux d'observer que les villages ou établissements en *-sali* jalonnent la lisière du pays salien... Ce groupement nous paraît à tel point systématique qu'il ne peut être que voulu. Il se rencontre, en effet, aux endroits plus particulièrement menacés, par exemple au nord de Cassel et au cap Gris-Nez, ainsi qu'à la lisière de la Forêt Charbonnière" (t. a p., blz. 39). „... Ils y fondèrent sur des éminences ou à flanc de côteau, les *sali* ou postes-frontière de Gysenzeele, Moortzeele, Oosterzeele, Vlierzele, et Wanzele, avec Herzele, près de Sotteghem, comme pointe avancée" (blz. 32). „... Les stations de Vremdezeele, Ochtezeele, Lederzele, Broxeele, complétaient ce groupe compact, orienté vers la mer, comme si quelque danger pouvait menacer de ce côté les positions conquises" (blz. 35). „... Le résultat final de la lutte fut le triomphe des Francs. Ceux-ci s'avancèrent jusqu'au cap Griz-Nez et là fondèrent, face à l'envahisseur, cinq positions : Floringuezelle, Framezelle, Waringuezelle, Haringuezelle et Audresselles » (blz. 37). — Op het willekeurige in Des Marez' voorstelling werd door ons reeds gewezen (J. LINDEMANS, *De Toponymische argumenten in G. Des Marez' Le Problème de la Colonisation Franque*, ESB, XIII (1930), 117-193.

namen niet gelijktijdig ontstonden en zelfs aan verschillende volksstammen moeten toegeschreven worden, welke van de twee formaties moet dan voor rekening van de Salische Franken gelaten worden? Hier kan, dunkt ons, maar één antwoord op gegeven worden : het zijn wel de *-ingaheem*-namen die met de Frankische kolonisatie moeten verbonden worden ; en wel om de volgende afdoende redenen : alleen de *-heem*namen geven ons een beeld van een massale nederzetting van honderden gezinnen, die hun taal konden in stand houden ; — alleen de *heem*stichters bezetten het vruchtbare *kouterland*, te voren reeds ontgonnen door Nerviërs, Menapiërs en Morinen ; — alleen uit deze talrijke, levenskrachtige groep konden de strijdbare mannen opgroeien die later Gallië overweldigden. Het *zelever*schijnsel daarentegen is vrij beperkt en verbeeldt zeker geen volksmassa.

Wij houden nog steeds vast aan de chronologie van de Salische kolonisatie, zoals die, in de grote lijnen, voor 't eerst door KURTH voorgesteld werd : een massale inval, om het jaar 370, die de bezetting voor gevolg had van de streek tussen Zenne en Leie en verder het kustgebied tot tegen Boulogne, zijnde het noordelijk gedeelte van de Civitas Nerviorum en het grootste gedeelte van de Civitates Menapiorum en Morinorum. Op deze vestiging volgde een rustperiode van ongeveer 80 jaar ; waarna, om het midden van de 5^e eeuw, de verdere zegevierende opmarsch ter verovering van Gallië volgde. Tussen die twee historische bewegingen is een grondig verschil : de eerste was een volksverhuizing, met vrouwen en kinderen, have en goed, de tweede een veroveringstocht waar alleen krijgsvolk aan deelnam ; de eerste had voor gevolg een volksnederzetting en een taalgrens ; de tweede, een machtsuitbreiding van de heren, zonder vestiging van de taal.

De nieuwe chronologische voorstelling door CH. VER-

LINDEN opgebouwd (1), hoe voortreffelijk en zelfs definitief zij ook moge wezen voor een aantal détails, heeft er ons niet kunnen van overtuigen dat het anders zou geweest zijn. Hij zegt ons immers niet wat er gebeurde tussen 373, — toen de Saksers teruggeslagen werden bij *Deusone in regione Francorum*, waarmede wel Diesen zal bedoeld zijn, en niet Doesburg, zoals M. GYSSELING zopas overtuigend heeft bewezen (2), — en ca. 446-451, toen de Franken door Aëtius, bij *Vicus Helena*, tot den terugtocht gedwongen werden. Het lijkt ons wel duidelijk dat Aëtius de Saliërs opwachtte, toen ze uit het door hen, sedert jaren, bezette gebied oprukten en in het nog steeds door de Romeinse legioenen gecontroleerde gedeelte van Gallië wilden binnenvallen; — niet toen ze reeds een langen tocht, met als uitgangspunt de IJselstreek zouden achter den rug gehad hebben. Wat we wel kunnen onthouden, uit Verlinden's uiteenzetting, is dat de Ripuarische Franken, door Aëtius, nog steeds in bedwang gehouden werden in het Rijnland tot ca. 446. De slag bij *Vicus Helena* moet in het zelfde licht gezien worden: een moeizame grensverdediging, tegen Germanen die uit het door hen bezette land wilden uitbreken, om meer ruimte te verkrijgen voor hun groeiende bevolking. Maar zelfs de campagnes van Aëtius in het Rijnland bewijzen nog niet dat Ripuarische elementen al niet vroeger (ca 388) zouden doorgedrongen zijn tot de omgeving van Maastricht, Tongeren en in Haspengouw. In alle geval is daar de *Notitia dignitatum*, uit de laatste jaren van de 4^e eeuw, die de Romeinse rijksgrens bepaalt op de lijn Mark-Famars-Tongeren, wat helemaal klopt met de verdediging van de rijksgrens door Aëtius.

(1) CH. VERLINDEN, *De Franken en Aëtius*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, I (1946). — Dezelfde, *Deusone in regione Francorum*, in HCTD (1946), 63-81.

(2) M. GYSSELING, *Deusone in regione Francorum*, in *Hand. Maatsch. voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n. r. III (1948), 88-92.

De toponymie leert ons dat geen lang hiaat kan bestaan hebben, te onzent, tussen de Gallo-Romeinse overheersing en de Frankische kolonisatie, vermits tal van plaatsnamen (ongeveer alle riviernamen, maar ook een betrekkelijk groot aantal dorpsnamen) door de nieuwgekomenen uit de taal van de autochthonen overgenomen werden. Ook de historische topografie zegt ons dat niet alleen akker- en weideland, door de vroegere bevolking aangelegd, onmiddellijk weer in gebruik genomen werd door de indringers, maar ook dat de woongelegenheden en de begraafplaatsen, tot zelfs de administratieve indelingen, als van hand tot hand overgingen.

De archaeologie bevestigt dat de laatste Romeinse villa's, in onze streken, vernield werden vóór 't einde van de 4^e eeuw, uitgeplunderd en verbrand. Door wie? Er was wel een doortocht van Wandalen alhier in 406, maar de vernieling moet vroeger geschied zijn. De archaeologie brengt ons trouwens een ander bewijs : de laatste Romeinse munten, nog tamelijk overvloedig in onzen bodem gevonden, zijn die van keizer Constantius II (328-361), o. a. te Assche, waar in de vondsten, alle keizers vertegenwoordigd zijn, tot Constantius II. Munten van Julianus (355-363) en Valentinianus (364-375) zijn zeldzaam. Het einde van de Romeinse overheersing valt dus, in het Vlaamse land, om het jaar 370.

En vermits geen hiaat mogelijk is, moet de Salische kolonisatie wel in die jaren plaats gevonden hebben. Er waren dan wel een paar generaties nodig om weer „op verhaal” te komen, alles weder op te bouwen, de bevolking te laten aangroeien tot er weer ruimte te kort was. Het nieuwe avontuur kon dan gewaagd worden, bij het verval van het Keizerrijk, in het midden van de volgende eeuw.

De vraag kan gesteld worden of de *zelenlieden* hier soms niet gevestigd waren vóór de Franken, in vollen Romeinzen

tijd, b. v. in de 3^e eeuw, daar het toch bekend is dat, af en toe, Germaanse invasies en plundertochten plaats hadden. Het is mogelijk, maar weinig waarschijnlijk; de Romeinen zouden ze wellicht geduld hebben in het moerasgebied van de Schelde en in de Kempen, maar niet dicht bij Kassel en Boulogne.

Dan blijft alleen over ze te beschouwen als een latere nederzetting en wel als de overplaatsing van een overwonnen, deels uitgeroeiden volksstam, waarvoor dan, op de randen van het reeds betrekkelijk dichtbewoonde gebied, hier en daar waar er gelegenheid was, soms op verre afstanden, gronden beschikbaar gesteld werden ter ontginning. Dit kan gebeurd zijn ten tijde van Hlotharius II († 628), die zijn gezag had uitgebreid van de zee tot de Wezer. Wij mogen immers niet uit het oog verliezen dat de kern van *zelenamen* in Westfalen hierbij moet betrokken worden.

Welke volksstam dan? Hier zijn hypothesen goedkoop, maar de bewijzen? In alle geval lijkt het ons dat we te doen hebben met een volksstam die een woordenschat bezat nauwer verwant met dien van de Angelen en Saksers, dan met dien van de Franken (b. v. *vrame*, *voorme*, *buggin*, *vliet*). En toch waren het noch Angelen noch Saksers, vermits *zele* in Engeland zeer zeldzaam is. Misschien waren zij de resten van de Warnen die, na hun nederlaag in 595, uit de geschiedenis verdwijnen? Liefst blijven wij hier het antwoord op schuldig. Toch hopen wij een vruchtbare bijdrage geleverd te hebben tot een betere kennis van het Oudnederlands, met de *-zelenamen* uit het, tot nog toe onvoorwaardelijk aanvaarde verband met het Frankisch te lichten.

Kaart samengesteld door
JAN LINDEMANS

Schaal $\frac{1}{640.000}$

- Zele in plaatsnamen
- Kleigronden
- Klei-en zandgronden
- Zandgronden
- Polder
- Alluvium
- Condrusiaansche kleigronden
- - - Staatsgrens
- Huidige taalgrens

